

Сулайманова Г.Ж., Муканова Э.Т.

АНГЛИС ТИЛИН ҮЙРӨНҮҮДӨ КОНЦЕПТУАЛДЫК
КАРТАЛАРДЫ КОЛДОНУУ

Сулайманова Г.Ж., Муканова Э.Т.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ КАРТ В ИЗУЧЕНИИ
АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

G. Sulaimanova, E. Mukanova

USING CONCEPT MAPS IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING

УДК: 371.315/811.111:378

Окуу – бул адам ээ боло ала турган эң маанилүү фундаменталдык жөндөм. Бирок англис тилин үйрөнүү, айрыкча окуу көндүмдөрү студенттер үчүн чоң көйгөй болуп жаткандай сезилет, анткени алардын көпчүлүгү үчүн англис тилинде улуттук жана аймактык компоненттерди камтыган тексттерди окуу кыйындай сезилет жана мотивация жок. Бул изилдөөнүн максаты концепциялык карталарды колдонуу менен англис тилинде окуп түшүнүүнү өнүктүрүүнү аныктоо, ошондой эле концепция карталарын колдонуу менен студенттердин англис тилинде окуп түшүнүүнү үйрөнүүгө болгон мамилесин изилдөө болгон. Кошумчалай кетсек, бул макалада англис тилин үйрөнүүчүлөрдүн окуу көндүмдөрүн, сын ой жүгүртүүсүн, жаңы тилдеги сөздөрдү, идеяларды жана фактыларды түшүнүү жана үйрөнүүнү өнүктүрүү үчүн билим берүү куралы катары концепция картасына кызыгууну пайда кылган негизги ойлорго сереп берилет.

Негизги сөздөр: түшүнүк, концептуалдык карта, англис тили, окутуу, окуу, университет студенттери.

Чтение – это самый важный фундаментальный навык, который может приобрести человек. Однако изучение английского языка, особенно навыков чтения, кажется большой проблемой для учащихся, потому что большинству из них чтение текстов, которые включают национальные и региональные компоненты по-английски кажется трудным и при этом отсутствует мотивация. Целью этого исследования было изучение развития понимания, прочитанного на английском языке с использованием концептуальных карт, а также изучение отношения студентов, к изучению понимания, прочитанного на английском языке с использованием концептуальных карт. Кроме того, в этой статье представлен обзор основных направлений мысли, которые привели к интересу к картированию понятий как учебному инструменту, способствующему развитию навыков чтения, критического мышления, понимания и запоминания новых языковых слов у изучающих английский язык, идеи и факты.

Ключевые слова: концепт, концептуальная карта, иностранный язык, обучение, чтение, учащиеся вуза.

Reading is the most important fundamental skill a person can acquire. However, learning English, especially reading skills, seems to be a big problem for students, because for most of them, reading texts that include national and regional components in English seems difficult and lacks motivation. The purpose of this study was to study the development of reading comprehension in English using concept maps, as well as to study the attitudes of students towards learning reading comprehension in English using concept maps. In addition, this article provides an overview of the main lines of thought that have led to interest in concept mapping as an educational tool to promote reading skills, critical thinking, understanding and memorization of new language words, ideas and facts in English learners.

Key words: concept, concept map, foreign language, learning, reading, university students.

Концепт – ой жүгүртүүчү, байкоо жүргүзүүчү мүнөзгө ээ болгон категория жана анын бул өзгөчөлүгү изилдөө ишинде кенири мейкиндикти жаратты. Концепт категориясы бүгүнкү күндө философторду, психологдорду, маданият таануучуларды өзүнө тартып, ошону менен бирге ал илимдерге мүнөздүү изилдөө ыкмаларын өзүнө сиңирип алды. Россияда концепт термини алгач С.А. Аскольдов-Алексеев тарабынан 1928-жылы колдонулган. Окумуштуу концептти көптөгөн жандуу жана жансыз нерсенин, кыймыл-аракеттин ойго таандык функциясынын ой жүгүртүүгө болгон катышынан пайда болгон ой түзүлүшү катары аныктаган [1, 22-б.].

Алсак, окумуштуу В.И. Карасик концептке: «Дүйнө канчалык көп кырдуу болсо, концепт да ошончолук көп кырдуу» [2, 39-б.]; Окумуштуу В.В. Колесов концептке: «сөздүн мазмундук формасындагы образ, түшүнүк, символ түрүндөгү маанинин маңызы» [3, 19-20-бб.], - деген так аныктаманы берген.

Мисалы, “мектеп” – деген сөздү айтсак угуучу ушул сөздү ар кандай элестетет, айылда окуган окуучуга бир кабаттуу имарат, айланасында бактары, кооз гүлдөрү, сүйүктүү мугалимдер жана окуучулар, өтүлгөн сабактар көз алдына тартылса, шаардык окуучуга эки, үч кабаттуу имарат, кенен спорт залы, ашканасы, кызыктуу сабактар, танапистеги көп сандаган окуучулардын ызы-чуусу ж.б. элестейт.

Кыргыздын боз үй, комуз, ак калпак концепттерин көчмөн элдерден башка улуттар түшүнбөшү мүмкүн, анткени башка улуттарда бул түшүнүктөр жок. Боз үй көчмөн элдерде да бири-биринен айырмаланып турат. Монголдордун боз үйү өзүнүн жапыз конструкциясы менен айырмаланат, анткени шамалдуу жерге туруштук берүү үчүн жасалган, бирок көп карды көтөрө албайт. Кыргыздын боз үйү бийигирээк, түндүгү бекем арчадан жасалат, эки тоннага чейинки карга туруштук берет.

Кыргыздын музыкалык кыл аспабы комуздай казак элинин домбрасы, өзбек элинин дутары бар, бирок кыргыз комузчуларынын комузду чертүү чеберчилиги өзгөчө, комузду чимирилте башына, желкесине, бутуна коюп виртуоздуу түрдө күү чертишет.

Бул жерде дүйнө канчалык кең болсо, концепт да ошончолук көп кырдуу - деген Карасиктин оюна толук кошулабыз.

Демек концепт бул түшүнүк, бул түшүнүк адамдын жаш өзгөчөлүгүнө, жашоо образына, шартына, чөйрөсүнө, жерине, тегине, улутуна, тилине, маданиятына, баалулуктарына карата өзгөрүлүп өз мейкинин кеңейтүү мүмкүнчүлүгү бар.

Бүгүнкү күндө англис тили дүйнөдө эң көп колдонулган тилдердин бири болгондуктан бардык өлкөлөрдө бул тилди үйрөнүү маанилүү. Дүйнө жүзүндөгү адамдар бири-бири менен баарлашуу үчүн англис тилин колдонушат. Чет тилин үйрөнүүдө бардык төрт негизги көндүмдөр колдонулат: угуу, сүйлөө, окуу жана жазуу. Булардын баары маанилүү, анын ичинде окуу жөндөмү да бар. Чет тили катары англис тилин үйрөнгөндөрдүн көбү англис тилинде окууда бир аз кыйынчылыктарга дуушар болушат, анткени алар текстти окуунун жана түшүнүүнүн эффективдүү жолдорун билишпейт, бул текстти окууга болгон кызыгууну төмөндөтүшү мүмкүн. Окууну түшүнүү жазуу жүзүндө берилген маалыматты түшүнүү жөндөмүн билдирет. Жазылган материалдарды так түшүнө албагандыктан, көптөгөн студенттер дагы эле окуп түшүнүү көйгөйлөрүнө дуушар болушат. Ушул көйгөйлөрдү чечүү максатында тексттерди концептуалдык картанын жардамы менен окуп түшүнүүнү сунуштайбыз.

Концептуалдык карта лексикадагы сөздөр жана сөз айкаштары сыяктуу жаңы нерселерди үйрөнүү үчүн курал. Чынында, концептуалдык карталары абдан практикалык ыңгайлуу; алар көбүнчө идеяларды уюштуруу үчүн англис тилин чет тили катары (EFL) үйрөнгөндө колдонулат. Негизи, концептуалдык карталары мээбиз иштегендей иштейт, анткени алар бири-бирине окшош нерселердин топторунда бөлгөндө жакшыраак эстеп калабыз.

Дансеро аныктагандай [4] концептуалдык карталарды үч түргө бөлөт. Биринчиден, маалымат карталары, алар түйүндүү шилтемелердин толук карталары. Тема боюнча баарлашуу үчүн адис, адатта, аларды чыгарат. Бул карталар студенттерге окуу куралы катары берилген башка презентация форматтарын алмаштыра алат. Экинчиден, гид карталары окууну жеңилдетүү үчүн колдонулушу мүмкүн болгон боштуктарды толтуруучу графикалык куралдар. Эксперт же мугалим картанын түзүлүшүн жана түйүндөрдөгү суроолорду берет, ал эми окуучулар жоопторду картанын бул түрүнө киргизет. Үчүнчүдөн, студенттер тарабынан оозеки материалды өзгөртүү же жеке билимин билдирүү үчүн түзүлгөн фристайл (эркин түзүлгөн) карталары. Карта түзүүнүн бул түрү билимди ви-

зуалдаштыруунун бир түрү болуп саналат. Көрсөтүүнүн бул үч түрү идеялардын, аракеттердин же объекттердин ортосундагы мамилелерди көрсөтүү үчүн маанилүү.

Азыркы мезгилде концептуалдык системанын негизги түзүүчүлөрү «концепттин семантикалык бөлүктөрүнө» жакын түшүнүктөр – объект жана анын бөлүктөрү, кыймылы, кыймыл-аракети, жер же мейкиндик, убакыт, белги түшүнүгү деген Р.Жекендофдун [5] көз карашын көптөгөн адамдар бөлүшөт. Биз дагы ушул система менен “убакыт” концептинин концепт картасын түзүүгө киришебиз.

Концептуалдык системаны түзүү үчүн кээ бир баштапкы же түпкү түшүнүктөрдүн бар экендигин болжолдоо керек. Андан кийин тиешелүү башка түшүнүктөр өнүгөт: маанилердин интерпретатору катары түшүнүктөр ар дайым андан ары тактоого жана өзгөртүүгө ылайыктуу. Түшүнүктөр башында гана талданбаган объект катары пайда болуп, бирок бара-бара системанын бир бөлүгү болуп, башка түшүнүктөрдүн таасирине түшүп, өздөрүн өзгөртүшөт.

Конфуцийдин “Мен укканымды унутам, көргөнүмдү эстейм, өзүм жасаганымды түшүнөм [6]” - деп айтканын жетекке алып “Убакыт”- концептине концептуалдык картаны студенттер менен чогуу түзүү аракетин жасайбыз. Адегенде убакыт концептин биздин түйүндүү сөз катары картанын так ортосуна өзөк алкагына жайгаштырып, ушул сөздү укканда кандай башка сөздөр, сүрөттөр элестээрин, ушул сөздүн синонимдерин, кайсы башка сөздөр менен байланыштыраарын тактап, негизги сөздөрдү өзөктүн айланасына жакынкы алкагына жазып чыгабыз. Мисалы убакыт сөзүнүн синонимдери, өлчөмдөрү, календардык циклы, мүнөздөрү ж.б. Андан кийин негизги сөздүн айланасына алыскы алкактагы же болбосо негизги сөздүн түшүнүктөрүн жайгаштырабыз.

Биздин түйүндүү сөз болгон “убакыт” концептинин аталыштары: эпоха, эра, период, мезгил, заман. **Убакыт өлчөмдөрү** күн, жума, ай, жыл, минута, секунда, кылым. **Мезгилдин календардык циклы:** күз, кыш, жай, жаз, тан, түш, кеч, түн. **Мезгил тактоочтору:** азыр, дайыма, кайрадан, көп убакыт мурун. **Убакытка байланыштуу кыймыл аракеттер:** убакыт учат, убакыт келет, убакыт өтөт, убакыт табуу, убакыт берүү, убакытты өткөрүү, убакыт жумшоо, убакытты кармап калуу, убакыт сааты келүү, убакыт ордуна коёт. **Убакыт мүнөздөрү:** жакшы убак, азыркы убак, илгерки мезгил, кеч мезгил, текке кеткен убак, узак убак. **Убакыттын кайталанышы:** ар дайым, кээде, убакыт ичинде. **Убакыттын созулушу:** жарым саат, бир убакта, тез арада ж.б.

1-сүрөт. Авторлор “Убакыт” концептинин лексикалык-семантикалык группасы чагылдырылган.

Азыркы тил илиминде адам маданиятын продуктивдүү чечмелөө жолу катары тилди изилдөө тенденциясы бар. Себеби, тил адамдын ой жүгүртүү системасынын, адамдын психикасынын ачыгычы, улуттун өзгөчөлүктөрүн ачып берүүгө кызмат кылат. Л.Елмслев айткандай, тил “инсандын стилин жана өткөн муундардын жашоосундагы окуяларды түшүнүүгө жол ача алат” [7].

Концептуалдык карта талданган соң, Ч.Айтматовдун “Кылым карытар бир күн” романынын аталышы жана чыгарманын өзү талкууланат. Кийинки тапшырма чыгармада берилген “убакыт” концепти анализденет. Мисалы:

“Licking the underside of its paws worn out by daylong scurrying over the steppe, the fox only whined quietly. The evening had grown cold, autumn was nearing. At night the ground cooled quickly and by the dawn the steppe was covered with a whitish layer of short-lived hoarfrost. Like an outcropping of salt. A hungry, cheerless period was approaching. The prey sparsely available in these parts in summer was now disappearing altogether-some beasts fled to warmer climes, some dug themselves deep in their burrows, and some went to weather out the winter in the sands [8]”.

Мисалы daylong - бир күн бою, quickly - тез, short-lived - кыска убакытта - убакыттын созулушу түрдүү сөздөр менен берилсе, the evening - кеч, autumn - күз, the dawn - тан, summer - жай, winter-кыш - мезгилдин календардык циклы, period - период, заман мезгилдин аталышын аныктайт. Студенттер биз талкуулап жаткан “убакыт” концепти бир параграфта ар түрдүү сөздөр менен берилгенине күбө болушуп, кандай мааниде берилгенине түшүнүк алышат.

Концептуалдык карталары окууну да, окутууну да жеңилдетет. Алар окуучуларга билимди кантип түзөөрүн, билимди куру процессин же “метабилемди” (өзүнүн ой жүгүртүү операцияларын түшүнүү жана максатка жетүү учурунда алардын үстүнөн байкоо жүргүзүү) [9] колдонуу боюнча үйрөнүүгө жардам берген пайдалуу куралдар. Башкача айтканда, концептуалдык карталар окуучуларга “мета-үйрөнүүнү” үйрөнүүгө жардам берет. Тарикани [10] концептуалдык карталар окуган материалды түшүнүү үчүн ийгиликтүү колдонулат деп болжолдойт. Окуучулар жаңы алган билим менен өздөрүндө болгон билимди интеграциялоого аракет кылганда тексти түшүнөт. Демек, карта түзүү процесси алдын ала алган билимге, контекстке жана түзүлгөн түшүнүккө көз каранды.

Корутунду. Билимди визуалдык уюштуруу куралы катары атайын ойлоп табылган концепция карталары ар кандай идеялардын ортосундагы байланышты схемалык түрдө көрсөтүүгө жана татаал темаларды канчалык деңгээлде түшүнгөнүңүздү текшерүүгө жардам берет. Ар кандай идеялардын ортосундагы байланыштарды ойлонулган визуалдык чагылдыруу акыл-эсте ассоциациялардын пайда болушуна өбөлгө түзөт, ал өз кезегинде маалыматты жакшы жана узак убакытка кабыл алууга жардам берет.

Адабияттар:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово. // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. - М., 1997. - 267-279-66.
2. Карасик В.И. Введение в когнитивную лингвистику. - М., 2004. - 273-6.
3. Колесов В.В. Концепт культуры: образ-понятие-символ // Вестник СПбГУ. Сер. 2. СПб., 1992. Вып. 3., №16.
4. Dansereau, D. (2005). Node-link mapping principles for Visualizing knowledge and information. In S. O. Tergan & T. Keller (Eds.), Knowledge and Information Visualization (pp.61-81). Springer: Berlin, Heidelberg.
5. Jackendoff R. Semantic structures. Cambridge (Mass.), 1990; Languages of the mind: Essays on mental representation. Cambridge (Mass.), 1992.
6. https://www.brainyquote.com/quotes/confucius_108960
7. Елмслев Л. Прологомены к теории языка // Новое в лингвистике. Вып. I. - М., 1960. - С.131-256.
8. Aitmatov Ch. "A day lasts longer than an age" (Translated by Diana Russell) Soviet literature, Moscow, 1985, №2 (443) p.13
9. Низовская И.А. Сын ой-жүгүртүүнү өстүрө турган окуу жана жазуу программасынын сөздүгү. - Бишкек, 2010. - 220 с.
10. Taricani E. (2000). Influences of concept mapping and learning style on learning. Development Papers Presented at the National Convention of the Association for Educational Communications and Technology, 1-2, pp. 208-215.
11. Камбаралиева У. Д. Темпоральная категоризация в концептуальной картине мира. - Бишкек, 2013. - 490 с.
12. Байжигитова А. Н., Найманова Ч. К. Вербализация концепта время в английской и киргизской языковой картине мира (на основе пословиц и поговорок). // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2019. №11. - С. 248-251.
13. Инвариантность в прономинальной и провербиальной парадигмах языка К.З. Зулпукаров, М.А. Атакулова, А.А. Калмурзаева... - Бишкек: Бийиктик, 2016.